

HET EIGEN ERF

20

Gezin Veltmans Keub en Wilhelmina trouwen in 1905 met Miet, Herrie, Lei, To, Mien, Fons, Tien, Lies, An (Beckers) en Jan Veltmans.

In de Meijelse Dorpsstraat staat een pand, dat met zijn muurankers heel duidelijk aangeeft dat het gebouwd is in 1757. Het wordt ‘het oude tolhuis’ en ‘pand Veltmans’ genoemd, juiste benamingen. Toch was het oorspronkelijk geen tolhuis en ook geen erfbezit van de familie Veltmans.

Dit bijzondere pand toont hoe een welgestelde familie voor 1800 in Meijel kon laten bouwen, rechts het woonhuis, links het koetshuis.

In 1780 woonden hier Catharina Cox en haar zoon Arnold. Catharina had het huis laten bouwen na het overlijden van haar man Jan Janssen den Kapitein op 15 januari 1756. Mogelijk was die Meijelse Jan met een legereenheid in Eexsel, want daar waren Jan de Kapitein en Catharina getrouwd op 25 juni 1741. Het pand werd een bijzondere ontmoetingsplaats. Priesters kwamen er samen met priesterzoon Joannes Cox, terwijl de zoons Arnold en Antoon voorop gingen in de Meijelse opstand. Maar hier kwamen ook Meijelsen die geld wilden lenen voor het bouwen van een schuur of het kopen van een stuk grond. Catharina begon in 1763 nog een huwelijk met Theodoor Dircks, maar dat werd in goed overleg na tien jaar ontbonden. In Meijel de enig bekende scheiding voor 1800.

Door haar eerste huwelijk kon Catharina Cox in een tijd dat vreemdelingen in Meijel geweerd werden, toch gemakkelijk in Meijel komen wonen en met haar man een ruim bezit, een eigen erf, opbouwen.

Een eigen erf was onmisbaar

Bij ‘erf’ denken we meestal aan de grond bij een boerderij. Maar de oorspronkelijk betekenis hing samen met ‘erven’, het erfgoed dat men aan de nabestaanden kon nalaten. Daarbij hoorden huis, schuur, stal, hof, potplaats, stukken land of akkers, houtgewas, groes, beemden, moestuin, boomgaard en andere bezittingen.

Als men geen onroerend goed als een ‘erf’ bezat, kon men nauwelijks als Meijelse inwoner geteld worden, zeker niet in de achttiende eeuw. Dat ondervonden smid Jan Caris en zijn vrouw Catharina Braeckemans. Zij waren in 1754 door de Meijelse smid Dirk Jan Smits naar Meijel gehaald om bij hem te werken, maar Dirk Jan Smits moest

wel 300 gulden borgsom betalen om toestemming voor hun verblijf in Meijel te krijgen. Die twee waren nauwelijks vreemdelingen, want ze kwamen uit Nederweert. Toen Jan Caris in 1757 van Jan Oomen een stukje grond van 103 roeden (1/6 ha) in het Hagelkruisveld had gekocht, ging hij naar de schepenen om te laten zien, dat ‘hij nu in dese gemeente is geërfd en gepossioneert’. Hij had een eigen erf, de borgsom ging terug en het gezin Caris was ‘Meijels’. Jan Caris genoot er helaas tot zijn dood in 1760 maar kort van en moeder Catharina vertrok met de drie kinderen uit Meijel.

Maar het bezit van een eigen erf was ook om andere redenen belangrijk.

Lening

Elk stuk onroerend goed kon gebruikt worden als onderpand bij een lening. Er waren geen banken en mensen moesten voor een lening naar een welgestelde Meijelse of naar instellingen als het Armbestuur, het Antoniusaltaar of de Kerk. De armenmeesters, de antoniusmeesters en de kerkmeesters beheerden het geld, dat via schenkingen of pachttopbrengsten ontvangen werd en leenden het uit. In de registers van deze instellingen werd nauwkeurig bijgehouden welke onderpanden daarbij gesteld waren, soms een of meer akkers, dan weer een huis of zelfs ‘alle goederen onder deze klokkenslag’ ofwel alle bezittingen die iemand in Meijel had. Leningen die afgesloten werden bij particulieren werden opgenomen in de boeken van de schepenen met vermelding van de dagen waarop men rente moest afdragen, vaak met Meijel kermis, Nieuwjaar of Maria Lichtmis (2 februari).

Eigen erf kon ook gebruikt worden voor het wegwerken van schulden, maar daarbij bracht het bezit meestal nauwelijks genoeg op.

Zorg

In de eeuwen voor 1800 was men voor het inkopen van zorg op zichzelf aangewezen. Dan was het bijna noodzakelijk, dat men eigen bezit had. Op 17 januari 1763 verkocht Peter van Straelen, pastoor en toezichthouder van het Armbestuur, het huis van Wilhelmina Henderickx op de Donk met akker

en weiland aan Sebastiaen Willems en diens vrouw Marie Vervordeldonk. Het koopbedrag hoefde niet betaald te worden, maar als voorwaarde was wel opgenomen, dat Wilhelmina haar leven lang in het huis mocht blijven wonen en dat de kopers tot haar dood voor haar zouden zorgen. Deze inkoop van zorg kwam in de zeventiende en achttiende eeuw in allerlei vormen voor, vaak met bijzonderheden als: voorzien van spijs en drank, verzorging bij ziekte, aanschaf van krukken, leveren van kleding en linnen of een begrafenis passend bij de stand van de verzorgde. Soms kon het bezit echter de zorg niet garanderen. Paulus van de Loo en zijn vrouw Anna Marie Hooghmoet vermaakten in 1756 bij testament hun bezittingen onder de vier kinderen. Het deel van zoon Jan, die 'krank van zinnen' was, zou aan dochter Katrien en haar man Lenert Teunissen komen op voorwaarde dat ze Jan zouden 'onderhouden in cost, dranck, logis, kleeder en lijn watt'. Al binnen een half jaar bleek dat Katrien en Lenert wel de bezittingen maar geen Jan in huis wilden en moesten Paulus van de Loo en zijn vrouw hun testament herroepen. In testamenten werd ook achteraf bedankt voor verleende zorg door aan de zorgverlener het hele of het grootste deel van het erfgoed na te laten.

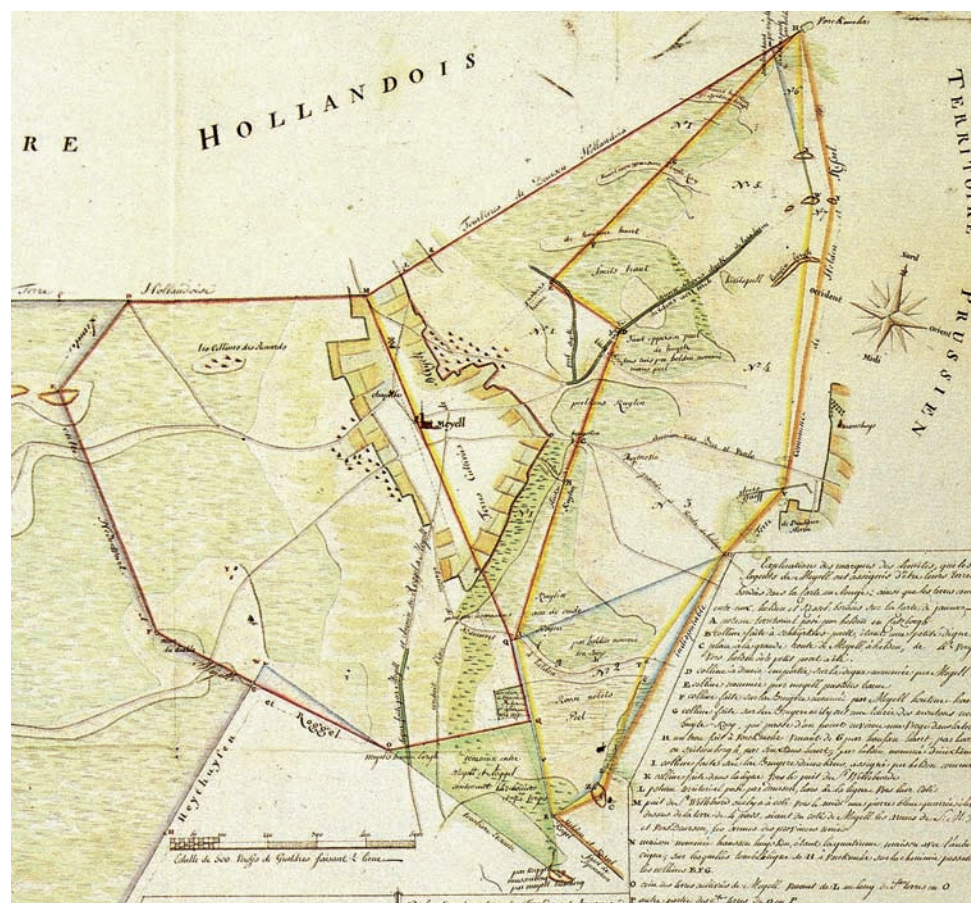
Ruilen en verkopen

Afstand doen van eigen erf was aan strenge ongeschreven regels gebonden. Uitgangspunt was dat onroerende goederen binnen de familie bleven. Wanneer een man een stuk grond wilde verkopen, moest hij eerst 'consent van zijn huisvrouw' hebben. Maar die huisvrouw kon als weduwe helemaal niet zelf verkopen, evenmin als haar minderjarige kinderen dat konden. Zowel de vrouw als de kinderen hadden 'momers' nodig, vergelijkbaar met voogden. Deze mombers waren meestal directe of aangetrouwde familieleden, soms buren of vrienden. Die mombers regelden ruiling of verkoop en zorgden dat daarvan een akte werd opgemaakt.

Om te voorkomen dat een grondstuk of een huis buiten de familie zou komen, kon een familielid de koop 'naasten' of 'vernaerden'. Dan werd de koop ongedaan gemaakt en nam het familielid het verkochte over.

Ruil en goederendeling

In een 'Gicht ende geudinge register' noteerde de secretaris van de schepenbank de akte van overdracht van vaste goederen, zoals die door de schepenen bekrachtigd was. In de archieven van Meijel werden in de achttiende eeuw drie van dergelijke gichtregisters of gichtboeken gebruikt, maar daarin werden ook teksten over grensproblemen en van de dingbank opgenomen. Er kwamen vier vormen van overdracht voor. De eenvoudigste was het ruilen van stukken grond, dat erfmingeling of erfbuiting genoemd werd. Dan was

Kart van landmeter Smabers, getekend door Bouget, 1786.

er de verdeling van goederen onder de kinderen, met heel nauwkeurige vermelding van het erfgoed, pachtverplichtingen, erfweg en verplichtingen naar broers of zussen. Meestal werden de eigendommen

ondergebracht in 'lotten' van ongeveer gelijke waarde. Zo'n lot werd dan toegewezen aan een zoon of een schoonzoon als man en moeder van een dochter.

'Pand Veltmans' uit 1757 in de Meijelse Dorpsstraat.

Verkoop

Bij de verkoop van een stuk land of een huis binnen de familie of met toestemming van de familie werden die verplichtingen ook aangegeven, maar nog veel duidelijker de grootte en de ligging. De oppervlakte van een akker, hooiland of wei werd aangegeven in roeden. Honderd roeden golden in Meijel als een Lopense. Om een beeld van zo'n oppervlakte te krijgen: 300 roeden ofwel drie Lopensen hadden de oppervlakte van iets minder dan een voetbalveld. Zes Lopensen waren samen een hectare. Voor de ligging werden naast de wijk- of gehuchtnaam ook de regnoten ofwel de bezitters van de aanliggende stukken genoemd en vervolgens de namen van de eigenaren van de stukken waarop het perceel voor en achter 'uitschoot'. Hierbij werd soms een straat vermeld als de Gemene Weg, de Heerenstraat of Crommen Dijck. De akte in het register werd meestal overgenomen van een eerder gemaakte 'koopsecul' of onderhandse koopakte, waarna de secretaris nog bijzondere zaken noteerde over het godsgeld dat door de koper betaald moest worden aan de kerk en over lycoop, hand- of drinkgeld aan de verkoper. Soms waren er nog

aparte kosten als een rijksdaalder voor de kinderen van de verkoper, een peperkoek met nieuwjaar, een nieuwe hoed of broek, danwel een rok voor de vrouw van de verkoper. Daarmee was de koper 'geërfd en gegoed' en hadden de verkoper en zijn erfgenamen niets meer op het verkocht grondstuk te zoeken. In de zeventiende eeuw was er meestal ook sprake van 'helmelingte vertegen', waarbij de verkoper een strohalm overdroeg aan de koper als teken van overdracht.

Veiling

Wanneer een gezin uit Meijel vertrok of wanneer beslag gelegd was op goederen van iemand die te veel schulden had, werd met name in de achttiende eeuw een veiling gehouden. Daarvoor werden voorwaarden opgesteld, waarbij als eerste vermeld werd dat vreemdelingen niet mochten bieden zonder Meijelse borg. De andere voorwaarden betroffen onder meer de hoogte van armengeld en godsgeld, de hoogte van de opslagen, de betaaldag en de gerechtskosten. De percelen werden nauwkeurig omschreven, soms met toevoegingen als 'stoppelbloot te aanvaarden' dat wil zeggen 'zodra het koren gemaaid is'. Voorwaarden en percelen werden vervolgens drie zondagen op rij in de kerk voorgelezen en de veiling kon beginnen met het aansteken van de kaarsen. Tot het uitbranden van de kaarsen kon geboden worden.

Nieuwe Erven

De Meijelse inwoners probeerden hun erf steeds uit te breiden. Daardoor kregen ze meer zekerheid en producten van het land. Een belangrijke manier om aan meer grond te komen was het kopen van Nieuwe Erven. Daarvoor moesten de schepenen eerst octrooi vragen bij de heer van Meijel, bezitter van alle niet ontgonnen gronden. Als deze toestemming verleende om een aantal percelen woeste gronden aan Meijelsen te verkopen, werden de grondstukken door gemeensmannen uitgeteeld, meestal in stukken van ongeveer 100 roeden. Vervolgens werden voorwaarden opgesteld zoals bij een veiling, maar er werden ook bijzondere regels bij gemaakt. Die betroffen de kosten voor het gerecht en de heer en de hoogte van belasting en tiend die blijvend betaald moest

worden. Soms werd een paar jaar uitstel van die belastingen verleend, zodat de woeste gronden in die tijd bewerkt kon worden.

Er werden met toestemming van de Vrouwe of Heer van Meijel in de achttiende eeuw 396 lopensen ontgonnen als Nieuwe Erven. Dat is 66 ha nieuwe grond voor akkers, hooiland en wei, vooral op de Donk (Heihorst en aan de Wijer), in de Kamp, in de Simonshoek en Bleek, op de Berg, in de Molenraam, langs de Heldensedijk en in het Ven.

Dat is weinig in vergelijking met de hoeveelheid Nieuwe Erven in het begin van de negentiende eeuw. De Meijelse landmeter Hendrik Janssen gaf in 1824 een gedetailleerd overzicht van de in dat jaar verkochte gronden, met een totaal van ruim 63 ha. In 1826 werden volgens de landmeter ruim 31 ha. verkocht. Het was waarschijnlijk niet helemaal te danken aan de honger naar nieuwe gronden, maar veel meer aan de nieuwe tijd. Na de Franse periode kon de gemeente Meijel beslissen over wat met de beschikbare woeste gronden diende te gebeuren. Die nog armer geworden gemeente had voortdurend behoefte aan geld, onder meer voor een brandspuit, een gemeentehuis, een nieuwe school en een nieuwe kerk.

Op de kaart die J.J. Smabers in 1785 tekende voor de processen over het bezit van het gebied tussen Meijel en Helden, is duidelijk te zien hoe de Meijelsen de landerijen die voor 1600 verspreid lagen tot een samenhangend gebied van cultuurgrond hebben gemaakt door tussenliggende stukken te ontginnen en vandaaruit naar buiten te werken.

Gezinshoofden in Meijel rond 1780

In 1780 lieten de inwoners van Meijel zien hoe sterk de gemeenschap Meijel kon zijn. Op 16 januari 1780 liet president-schepen Willem Linssen een verzoek aan de Heer van Meijel opstellen. Daarin werd om een ‘octrooi’ gevraagd, de toestemming voor de inwoners om stukken woeste gronden te mogen kopen. Daarin werd ook geklaagd over de handelwijze van administrateur Stercken, die de kosten-koper verdubbelde. Omdat de brief door

administrateur J. Stercken werd achtergehouden, lieten de inwoners notaris J.M. Schreurs op 2 maart 1780 een ‘unaniem protest’ opstellen. Het verzoek en de klachten werden zo beschreven, dat de Heer van Meijel en de rechters van het Hof van Gelder te Roermond een duidelijk en breed gedragen beeld van de situatie in Meijel zouden krijgen.

Dit gezamenlijk verzoek leidde tussen 1780 en 1794 tot de grootste uitbreiding van Nieuwe Erven in de 18de eeuw. Daarvoor verleende hertog Emmanuel van Croy een octrooi op 9 oktober 1779 en zijn zoon Anne Emmanuel stuurde een octrooi vanuit Wenen op 21 april 1793.

Ter ondersteuning van dat gezamenlijk verzoek werden beide brieven ondertekend met eigen naam of kruisje (een ander schreef dan de naam) ondertekend door meer dan honderd gezinshoofden.

Die lijst van gezinshoofden uit 1780 is aangevuld met naamgegevens uit registers van schepenen en kerk. De personen die het verzoekschrift niet ondertekenden zijn aangeduid met ‘(ng)’. Vervolgens zijn de gezinshoofden ingedeeld naar hun ‘gehucht, wijk of ‘root’, waarbij gebruik gemaakt is van de Volkstelling uit 1796. In die Volkstelling was sprake van vier ‘roten’: Calisroot, Molenroot, Straatroot en Donkerroot, met een stukje ‘Pastorije’ (ofwel Kalisstraat) apart. Daarnaast zijn voor zover bekend de beroepen en de gemeentelijke functies opgenomen. Er waren volgens de Volkstelling van 1796 in Meijel 120 huizen met 564 inwoners, terwijl er in 1780 meer dan 120 gezinshoofden waren. Dat is grotendeels te verklaren, omdat een vader die bij zijn getrouwde zoon of dochter inwoonde, toch werd gezien als apart gezinshoofd. Bovendien woonde in een aantal huizen of boerderijen meer dan een gezin. Duidelijk is hoe kooplui en ambachtslieden zich voornamelijk in de Straat vestigden, tussen kerk en Molenstraat, terwijl de boeren of landbouwers vooral in de gehuchten buiten het centrum woonden en werkten.

Henk Willems

Meijel omstreeks 1780: wegen, gehuchten, huizen en gezinshoofden

Calisroot: Simonshoek, Busserstraat, Kalisstraat

- Jan Bellemakers, boer
- Hendrik van den Beuken, boer
- Jan van Bree, boer
- Arnold van Breij, boer
- Hendrijck van Breij, boer
- Nicolaas Claessen
- Peter Driessen, boer / kerkmeester
- Jan Faessen (ng), boer
- Jan Franssen van Calles, boer
- Laurens Franszen, boer
- Gurt Geenen, boer
- Joseph Gerarts, boer
- Gerard Gerits, boer
- Migg Gerits (ng), boer
- Guert Giesen, boer
- Peter Groenen, boer
- Willem aen de Heij, boer
- Jan Heijnen, boer
- Hendrick van Hugten/Heugten, boer
- Lucas Lenders, boer
- Lambert van Lishoud, boer
- Antoon Manders (ng), boer
- Dionisius Nijssen/Niessen, boer
- Henri Nijssen/Niessen, boer
- Hendrick Jan Oomen, boer
- Jan Oomen, boer / gezworene
- Claes Oomen, boer
- Petronella Oomen (wed. Jan Baesten)(ng)
- Maertinus Peeters, boer
- Jan Sonnemans (ng), boer
- Hendrik Theunissen (ng), boer
- Christoffer van der Velden, boer
- Frans Venmans, boer
- Hendrick Verhaegh, boer
- Francis Verstappen, boer
- Jan Willems, boer
- Gerard Willems, boer

Molenroot: Hof, Molenstraat

- Willem Arnoldts, boer
- Henderick Baesten, boer / armenmeester
- Godfried Basten, boer
- Hendrik Basten (ng), boer
- Francis van Breij, boer
- Bastiaen Denissen, boer
- Joest Doensen
- Jan Doenssen, boer
- Anna Driessen (wed. Jacob Kuypers) (ng), boerin
- Willem Peters Driessen, boer / armenmeester
- Goer Geraets, boer

- Geurt Hendricks Goorts, boer / schepen
- Joannes Peters Goorts (ng), boer
- Godfried Goorts van Callis, boer / schepen
- Jan Gorts van Callis (ng), boer
- Hendrick Tunnis Hendrix, boer / schepen
- Joannes van Heughten, boer
- Antoon Lenders, boer
- Anton van Lyshoudt, molenaar
- Jan Martens, boer
- Antoon Martens, boer
- Marten Nijssen, boer
- Henricus van Oostaijen, boer
- Frans Simons (ng), boer op de Kiekheuvel
- Mathieu Smits, boer
- Hendrik van den Steen (ng), boer
- Leonard Theunissen, boer
- Peter Jan Thijssen, boer
- Jan Verhaegh, boer

Pastorije: Kalisstraat

- Jean M.F. Frische (ng), pastoor
- Peter Gielens (ng), boer
- Jan Lenders, boer / bierverkoper
- Nijs Niessen, boer
- Jan Smeets, boer / kerkmeester
- Michiel Smeets, boer

Straatroot: Dorp, Straat, Mortel

- Willem van Bree, boer
- Anton van Bree (ng), boer
- Hendrik van Bree (ng), boer op de Mortel
- Catharina Cox (wed. Jan Janssen den Kapitein) (ng)
- August van Cruughten (ng), kapelaan
- Arnold Cuijpers
- Francis Doenssen, snijder / bakker
- Peter Geraets / Gerits, boer
- Hendrik Gerits, boer / schepen
- Jan Gerits (ng), timmerman
- Willem Gerits, boer
- Michiel Gielens, boer / gezworene
- Jan Peter Gielens, boer
- Wijllem Guijtiens, boer / herbergier
- Jan van Hoeck, schoenmaker
- Arnold Janssen, boer / handelaar
- Leonardus Janssen
- Anthonius Janssens, boer
- Michiel Korstjens, kuiper / bakker
- Jan van Laer, boer
- Jan van Laer (ng), boer
- Peter van Laer (ng), boer
- Leonardus Lenders, wever / gerichtsbode /

- borgemeester (Mortel)
- Hendrik Lenders (ng), boer / brouwer
- Willem Linssen, herbergier / president-schepen
- Nieklas Manders, boer
- Joannes Nouwen, wever / borgemeester
- Jan Nouwen (ng), hoefsmid
- Lambert Nouwen (ng), hoefsmid
- Frans van Ostaijen, snijder / kleermaker
- Martien van Ostaijen, handelaar
- Hendrik Peeters (ng), brouwer Keulse Karre
- Anton Smeedts, boer op de Mortel
- Peter Smets, boer
- Bartholomeus van der Steen, herbergier / grootgrondbezitter
- Arnold van der Steen (ng) schout / herbergier / brander
- Willem Theunissen, boer / kleermaker
- Jan Thonissen, boer
- Peter Thunnissen, boer
- Mathis Vanesmedt, boer
- Cornelis Vanesmith, klompenmaker

Donkerroot: Donk

- Jan Basten (ng), boer
- Willem Bollen, boer
- Godefridus van Bree, boer / schepen
- Hendrick van Breij, boer
- Jan Franssen, boer
- Godfried Franssen van Calis, boer
- Wilhelmus Geraets / Gerits, boer
- Hendrick Hoeben, boer
- Peter Hendrick Janssen, boer / timmerman
- Hendrick van Laer, boer
- Gerardus Martens, boer
- Geurt Peters, boer
- Maerten Theunis, boer
- Martien Theunissen (ng), boer
- Hendrik Theunissen (ng), boer
- Anton Theunissen (ng), boer
- Hendrick Jan Thijssen, boer
- Geurt Thijssen, boer
- Dirk Jan Thijssen, boer
- Peter Jan Thijssen den Jongen, boer
- Anthon Hendrik Tijssen, boer
- Barbara van der Velden (wed. Frans Franssen) (ng), boerin
- Geurt Verhaegh (ng), boer
- Peter Verstappen, boer
- Maria Vervordeldonk (wed. Sebastiaen Gerardts) (ng), boerin
- Hendrik Wilms, gezworene

Bronnen

- RHC Limburg Maastricht, Archief Schepenbank Meijel, inv.nr. 5, 6, 8 t/m 11
- Dülmen, Archieven van de Hertogen van Croÿ, inv.nr. MII (1779) en 4022 Correspondentie
- Bunderboek van Meijel 1690 met aantekeningen van Hendrik Janssen 1820-1826